

Upes

Upe ir ūdens plūsma, kas tek pa padziļinājumu. Padziļinājumu, pa kuru pastāvīgi plūst ūdens, sauc par upes **gultni**. Vietu, kur upe sākas, sauc par **izteku**. Upes izteka var būt avots, purvs, ezers, kalnu ledājs vai divu citu upju sateces vieta.

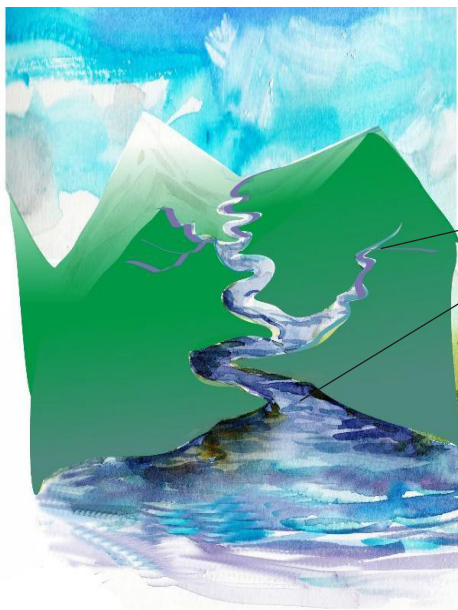
Upes **izteka**

Upes 2 krasti -
labais un kreisais

↑
Gultne – padziļinājums, pa kuru plūst upe

1. attēls. Upe

Upei ir divi **krasti** – labais krasts un kreisais krasts. Upes krastus nosaka, nostājoties ūdens plūšanas virzienā. Kreisais krasts atrodas kreisās rokas pusē, bet labais krasts – labās rokas pusē.

Upē var ietecēt citas mazākas upes. Tās sauc par **pietekām**.

Upei ir **ieteka**. Tā ir vieta, kur upe ietek kādā citā ūdenstilpē – jūrā, okeānā, ezerā vai citā upē.

2. attēls. Upe

Upēs ir sastopami **ūdenskritumi**. Vietās, kur upes gultnē ir cietāki ieži, piemēram, dolomīts, ko ūdens tik ātri neizskalo, veidojas kāple, pār kuru ūdens gāžas leju. Latvijas upēs vairums ūdenskritumu izveidojas vietās, kur upes gultnē mīkstos iežus (piemēram, smilšakmeni) nomaina cietie ieži (piemēram, dolomīts).

3. attēls. Ūdenskritums

Uz Zemes ir ļoti daudz upju. Pasaulē garākās upes ir **Nīla** un **Amazonē**. Nīla ir upe Āfrikā. Tā veidojas, satekot Zilajai Nīlai un Baltajai Nīlai. Nīla ietek Vidusjūrā. Amazone ir upe Dienvidamerikā. Tā ir ar ūdeni bagātākā upe pasaulē. Amazone ietek Atlantijas okeānā. Eiropā garākā upe ir **Volga**. Tā tek tikai pa Krievijas teritoriju un ietek Kaspijas jūrā. **Donava** ir otrā garākā upe Eiropā. Tā plūst cauri 9 Eiropas valstīm un ietek Melnajā jūrā.

Arī Latvijā ir daudz upju. Latvijā lielākā upe ir **Daugava**. Tā sākas Krievijā, Valdaja augstienē, turpat, kur Eiropā garākā upe Volga. Pavasarī, palu laikā, Daugavā bieži veidojas ledus sastrēgumi. Tad applūst plašas teritorijas upes krastos. Daugavas dziļums Rīgā ir 6–7 m, vietām 8–15 metri. Tas dod iespēju lielajiem pasažieru prāmjiem piestāt pilsētas centrā pie Rīgas pasažieru ostas. Daugavas lejtece ir daudz salu: Zaķusala, Lucavsala, Kundziņsala, Ķīpsala un Daugavgrīvas (Buļļu) sala. Uz Daugavas Latvijā ir uzceltas trīs hidroelektrostacijas (HES) – Ķeguma HES, Pļaviņu HES un Rīgas HES. Tās ražo elektroenerģiju, izmantojot upes ūdeni.

Lielupe ir lielākā Zemgales upe. Tā izveidojusies, satekot divām upēm – Mēmelei un Mūsai. Pavasarī, palu laikā, Lielupē veidojas ledus sastrēgumi. Upe iziet no krastiem, applūdinot plašu teritoriju, tostarp lauksaimniecības zemes. Arī vasarā, ja ilgstoši līst lietus, iespējami plūdi. Tas rada lielus zaudējumus zemnieku saimniecībām. Lielupei ir vairāk nekā 250 pietekas.

Gauja ir garākā upe Latvijas teritorijā. Tā sākas Vidzemes augstienē un tek tikai pa Latvijas teritoriju. 20 km garā posmā Gauja ir Latvijas un Igaunijas robežupe. Gauja ir ļoti strauja un krācaina upe. Vietām upē veidojas **atvari** – ūdens virpuļi, kur straume neplūst upes tecēšanas virzienā, bet griežas, plūst pretējā virzienā. Tie ir bīstami peldētājiem.

Gauja

Latvijas teritoriju kādreiz klāja ledājs. Taču, mainoties Zemes klimatam, ledājs sāka kust. Tas notika aptuveni pirms 12–15 tūkstošiem gadu. Ledāja kušanas ūdeņi izveidoja Gaujas senieleju. Gleznainākais upes posms ir Gaujas senieleja starp Valmieru un Murjāņiem. Senieleja piesaista tūristus ne tikai no Latvijas, bet arī no citām valstīm. Gaujas krastos ir skaistas smilšakmens klintis un alas.

Venta ir lielākā Kurzemes upe. Tās izteka atrodas Lietuvā. Uz Ventas izveidojies Latvijā platākais ūdenskritums – Ventas rumba.

Upes kopš seniem laikiem izmantotas kā ūdensceļi, tāpēc to krastos uzceltas daudzas pilsētas. Daugavas nelielu posmu izmanto kuģošanai arī mūsdienās. Upēs mīt dažādas zivis, tāpēc daļa Latvijas iedzīvotāju brīvo laiku pavada makšķerējot. Latvijas upes izmanto arī aktīvai atpūtai dabā, laivošanai, ūdenstūrismam.